

Wynika stąd wniosek następujący. Jeśli pochodna $f'(x)$ jest w przedziale (a, b) dodatnią, zaś w punkcie krańcowym z lewej strony /dla mniejszej wartości odciętej/ funkcja $f(x)$ jest również dodatnia lub równa zeru, to w całym przedziale (a, b) funkcja $f(x)$ jest dodatnia. Jeżeli zaś w przedziale (a, b) pochodna $f'(x)$ jest ujemna i jeżeli $f(a) \leq 0$ /zakładamy, że $a < b$ /, to w całym przedziale (a, b) funkcja $f(x)$ jest ujemna.

MAXIMUM I MINIMUM. Niech będzie dana funkcja określona w przedziale (a, b) . O pewnej wartości ξ w tym przedziale powiadamy że stanowi ona **m a x i - m u m** ; jeżeli istnieje takie otoczenie punktu ξ , że wszystkie rzędne w tym otoczeniu są mniejsze od rzędnej w tym punkcie, czyli jeżeli dla

$$\xi - \varepsilon < x < \xi + \varepsilon$$

zachodzi nierówność

$$f(x) < f(\xi)$$

Jeżeli zaś istnieje takie otoczenie punktu ξ , że wszystkie rzędne w tym otoczeniu są mniejsze od rzędnych w punkcie ξ , czyli gdy nierówność

$$\xi - \varepsilon < x < \xi + \varepsilon$$

pociąga za sobą nierówność

$$f(x) > f(\xi)$$

powiadamy, że funkcja osiąga **m i n i m u m** w punkcie ξ .

TWIERDZENIE. Jeżeli funkcja posiada pochodną i osiąga w danym punkcie maximum lub minimum, to pochodna w tym punkcie jest równa zeru.

Załóżmy, że w punkcie ξ funkcja osiąga maximum i że pochodna $f'(\xi)$ istnieje. Możliwe są tylko trzy przypadki: albo $f'(\xi) > 0$, albo $f'(\xi) < 0$ albo wreszcie $f'(\xi) = 0$. Pierwszy z nich miejsca mieć nie może, albowiem musiałby istnieć przedział $(\xi, \xi + \varepsilon)$ w którym byłoby $f(x) > f(\xi)$, co przeczy temu, że $f(\xi)$ stanowi maximum. Podobnie niemożliwy jest przypadek drugi: istniałby przedział $(\xi - \varepsilon, \xi)$, w którym $f(x) > f(\xi)$, co znowu jest niemożliwe. Pozostaje więc tylko trzeci przypadek, mianowicie

$$f'(\xi) = 0$$

Tego samego można dowieść, gdy funkcja osiąga w punkcie ξ minimum.

Zachodzi pytanie, czy słuszne jest twierdzenie odwrotne: czy zawsze, gdy pochodna staje się zerem, funkcja osiąga maximum lub minimum. Prosty przykład wykazuje, że tak nie jest. Niech będzie dana funkcja

$$f(x) = x^3$$

i niech $\xi = 0$ /rys. 8/. Jak wiemy $f'(x) = 3x^2$; po-

nieważ $f(\xi) = f(0) = 0$, więc i $f'(\xi) = 0$. Jednakże w punkcie początkowym 0 funkcja $f(x)$ nie osiąga ani maximum ani minimum, gdyż $f(x) > 0$, jeśli tylko $x > 0$, oraz $f(x) < 0$, gdy tylko $x < 0$. A więc równość

$$f'(\xi) = 0$$

jest warunkiem koniecznym, ale nie dostatecznym, istnienia w punkcie ξ maximum lub minimum.

POCHODNE RZĘDÓW WYŻSZYCH. Niech będzie dana

funkcja $y = f(x)$. Wyrażenie

$$y' = f'(x) = \lim_{h \rightarrow 0} \frac{f(x+h) - f(x)}{h}$$

nazywamy pierwszą pochodną lub pochodną pierwszego rzędu funkcji $f(x)$.

Ta pochodna jest samą funkcją zmiennej niezależnej x , można więc znaleźć pochodną tej pierwszej pochodnej. Te

nową pochodną nazywamy drugą pochodną lub ^{pochodną} drugiego rzędu funkcji $f(x)$. Oznaczamy ją symbolem

$$y'' = f''(x) = [f'(x)]'$$

Różniczkując znowu drugą pochodną, znajdziemy trzecią pochodną /pochodną rzędu trzeciego/ funkcji $f(x)$, którą

oznaczamy przez $f^{(n)}(x)$. W ten sposób możemy dojść do określenia n -ej pochodnej n -go rzędu funkcji $f(x)$, którą się oznacza przez $f^{(n)}(x)$.

Przykład 1. Niech będzie dana funkcja

$$y = x^n$$

W takim razie, jak wiemy

$$y' = nx^{n-1}$$

A więc

$$y'' = (nx^{n-1})' = n(n-1)x^{n-2}$$

Przykład 2. Niech teraz będzie dana funkcja

$$y = \sin x$$

Dla tej funkcji mamy

$$y' = \cos x; y'' = -\sin x; y''' = -\cos x; y^{(4)} = \sin x$$

Widzimy, że tutaj pochodna czwartego rzędu jest równa funkcji pierwotnej. A więc pochodna rzędu piątego będzie równa pochodnej rzędu pierwszego, pochodna rzędu szóstego będzie równa pochodnej rzędu drugiego i t.d. W górze cztery wyżej napisane pochodne będą się kolejno powtarzać.

Pochodne rzędu drugiego i trzeciego / w ogólności / rozstrzygnąć, czy funkcja ma w danym punkcie maximum, czy też minimum.

Niech będzie dana funkcja $f(x)$. Jeżeli $f'(\xi) = 0$ zaś $f''(\xi) \neq 0$, to mamy minimum lub maximum, za-

leżnie od tego, czy druga pochodna jest dodatnia, czy ujemna.

Przypuśćmy, że $f'(\xi)=0$, a $f''(\xi)>0$. Uważajmy $f''(\xi)$ za pochodną funkcji $f'(\xi)$. Na mocy twierdzenia o znaku pochodnej możemy powiedzieć, że w pewnym otoczeniu na prawo od punktu ξ /dla $x > \xi$ / mamy

$$f'(x) > f'(\xi)$$

czyli

$$f'(x) > 0$$

zaś na lewo od punktu ξ (dla $x < \xi$) mamy

$$f'(x) < f'(\xi)$$

czyli

$$f'(x) < 0$$

Lecz gdy $f'(x) > 0$, to funkcja $f(x)$ rośnie /na prawo od punktu ξ /, gdy zaś $f'(x) < 0$, to funkcja $f(x)$ maleje /na lewo od punktu ξ /: a zatem w punkcie ξ funkcja osiąga minimum.

Przypuśćmy teraz, że $f'(\xi)=0$ i $f''(\xi)<0$. W takim razie na prawo od punktu ξ $f'(x) < 0$, zaś na lewo od niego $f'(x) > 0$: a więc na prawo od punktu ξ funkcja maleje, na lewo zaś rośnie. W punkcie ξ zatem funkcja osiąga maximum.

Oba twierdzenia możemy sformułować w sposób następujący.

Jeżeli pierwsza pochodna funkcji $f(x)$ jest równa zeru, lecz druga różna od zera, to mamy maximum, gdy druga pochodna jest ujemna, zaś minimum, gdy druga pochodna jest dodatnia.

Twierdzenie to nie rozstrzyga o zachowaniu się funkcji $f(x)$ w tym przypadku, gdy $f'(\xi)=0$ oraz $f''(\xi)=0$. Wtedy mamy twierdzenie poniższe.

Przypuśćmy, że $f'(\xi)=0$, $f''(\xi)=0$, ale $f'''(\xi) \neq 0$
np. $f'''(\xi) > 0$.

Na mocy twierdzenia o znaku pochodnej napiszemy
na lewo od punktu ξ ($x < \xi$) $f'(x) < f'(\xi)$
na prawo od punktu ξ ($x > \xi$) $f'(x) > f'(\xi)$

A więc $f'(x)$ na lewo od punktu ξ maleje, a na prawo rośnie, czyli na lewo mamy $f'(x) > 0$, na prawo zaś również $f'(x) > 0$. Widzimy stąd, że funkcja $f(x)$ rośnie w całym otoczeniu punktu ξ , a zatem w tym punkcie nie osiąga ani minimum ani maximum.

Z łatwością można to ostatnie twierdzenie uogólnić i na ten przypadek, gdy więcej niż dwie pierwsze

pochodne są zerami.

INNE OZNACZENIE POCHODNYCH. Niech będzie dana funkcja $y = f(x)$. Wiemy już co znaczą symbole:

$$\begin{aligned} y' &= f'(x) \\ y'' &= f''(x) \\ y''' &= f'''(x) \\ &\vdots \\ y^{(n)} &= f^{(n)}(x) \end{aligned}$$

Wprowadzimy jeszcze oznaczenie: $f'(x) = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta y}{\Delta x} = \frac{dy}{dx}$

Symbole dy i dx nazywamy nieraz różniczkami funkcji y i zmiennej x . Należy pamiętać, że wyrażenie $\frac{dy}{dx}$ nie jest stosunkiem, lecz granicą stosunku $\frac{\Delta y}{\Delta x}$, gdy $\Delta x \rightarrow 0$, o ile mowa o pochodzeniu i istotnej treści pojęcia pochodnej.

Niech będzie dana funkcja $y = f(z)$, gdzie $z = \varphi(x)$. Będziemy oznaczać

$$\frac{dy}{dz} = f'(z)$$

oraz

$$\frac{dz}{dx} = \varphi'(x)$$

stąd wzór na pochodną funkcji złożonej przyjme postać prostą i łatwą do zapamiętania

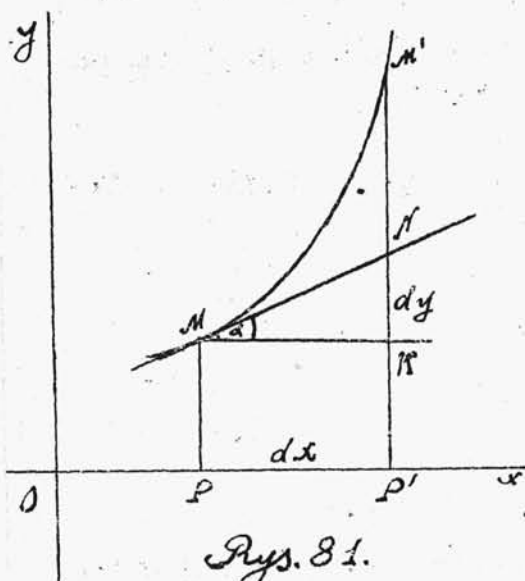
$$\frac{dy}{dx} = \frac{dy}{dz} \cdot \frac{dz}{dx} = f'(z) \cdot \varphi'(x)$$

Podobnie jak każdą liczbę, możemy w sposób konwencjonalny przedstawić i pochodną w postaci stosunku dwóch liczb, które można oznaczyć przez dy i dx . Liczbie dx możemy nadać wartość stałą dowolną, przy czem otrzymamy dla dy wartość:

$$dy = f'(x) \cdot dx$$

Przy założeniu tedy, że dx oznacza dowolny, ale określony przyrost Δx zmiennej niezależnej, różniczka dy nie oznacza bynajmniej przyrostu funkcji y / t.j. odcinka KM' na rys. 81/ lecz oznacza przyrost rzędnej nie krzywej lecz stycznej do krzywej w punkcie M t.j.

Rys. 81.

odcinek KN . Rzeczywiście jeżeli przez dx oznaczmy przyrost odciętej / rys 81/ $PP' = \Delta x = dx$, to wówczas $KN = MP \cdot \tan \alpha$, czyli $KN = dx \cdot f'(x) = dy$. Podobnie jak $dy = f'(x) dx$ możemy napisać:

$$d(dy) = (dy)' dx = f''(x) dx^2$$

$$d(dy) = d^2y = f''(x) \cdot dx^2$$

Stąd mamy inny sposób oznaczania pochodnej drugiego rzędu:

$$f''(x) = \frac{d^2 y}{dx^2}$$

W ten sam sposób

skąd

$$d^3 y = d(d^2 y) = f'''(x) \cdot dx^3$$

$$f'''(x) = \frac{d^3 y}{dx^3}$$

Analogicznie do tego n -tą pochodną funkcji $f(x)$ oznaczamy przez

$$f^{(n)}(x) = \frac{d^n y}{dx^n}$$
